

ИНТЕРВЈУ СА ПРОФ. ДР СТАВРОСОМ ЈАГАЗОГЛУОМ¹

ПРОФЕСОР ДР СТАВРОС ЈАГАЗОГЛУ САВЕТНИК ЈЕ ПЕДАГОШКОГ ИНСТИТУТА У АТИНИ. ИНТЕРВЈУ ЈЕ ОБАВЉЕН ТОКОМ ЊЕГОВОГ БОРАВКА У БЕОГРАДУ У ПЕРИОДУ ОД 12. ДО 15. ДЕЦЕМБРА 2005. ГОДИНЕ КАО ПОЧАСНИ ГОСТ ПРАВОСЛАВНОГ БОГОСЛОВСКОГ ФАКУЛТЕТА.

ЛОГОС: *Можете ли нам рећи нешто о могућностима сведочења православних хришћана данас?*

С. Ј: Не само православна теологија него и православна вера уопште врло брзо су превазишле једну врсту културне самозатворености и ексклузивности. Рецимо најпре да је рана хришћанска заједница произашла из јудаизма, али да је и сам јудаизам још од раније био у додиру са хеленством или јелинизмом. О томе сведочи и превод Седамдесеторице настао у Египту ради потреба тамошње јелинске заједнице. Постојала је једна присна повезаност јудејског предања са хеленством као што је то био случај са Филоном Александријским. Када смо га већ поменули, треба истаћи и то да Филон није утицао на јудејску књижевност и традицију, већ на хришћанску теологију, на теологију александријских Отаца 3. века, али уједно и на друге свете Оце Цркве. Све то се, наравно, није одвијало по унапред припремљеном програму, него према начелу библијске вере онако како се она оваплотила у хришћанском предању. Јер свакако је јасна истина да се Бог не открива искључиво једном народу, него обухвата и пригрљује васцели свет. Управо то отварање народа Божијег ка другим народима јесте оно што је предузео и остварио Нови Израил—Црква. Отварање према свету и оно што нас посебно занима, према култури која је била доминантна у то време, све је то било засновано на једном теолошком начелу који происходи из теологије Оваплоћења. Јер Бог преузима свет, али исто тако и Црква као Тело Христово стара се о читавој творевини коју пригрљује. Овде би вредело размотрити значај јелинског језика, који је у то време био *lingua franca* као и значај и утицај јелинске философске мисли. Рана хришћанска заједница је, у том смислу, могла да се затвори у своју ексклузивност, што је ап. Павле и желео пре властитог обраћења у хришћанство. Прогањао је своје земљаке због тога што су преносили библијску поруку незнабошцима. Изузетан моменат од

¹ Редакција се захваљује Његовом Преосвештенству епископу др Максиму Васиљевићу на помоћи у превођењу.

тог Павловог обраћења била је и промена његовог става управо према овом питању. Он постаје апостол незнабожаца. Црква је већ од почетка другог века одвајајући се из јудејског окружења долазила у додир са јелинизованим хришћанима из јудејства. Стога када кажемо јелиниста не мислимо на Јелине у данашњем смислу (етничком), него на ондашње значење појма Хелен које је означавало оне који учествују у хеленском наслеђу и култури. То су били народи из медитеранског басена које је покорио Александар Македонски у току својих освајачких ратова према Истоку. Но, тај Александров продор није био само према Истоку него и према Западу. Међутим, и као освајачи они су усвојили хеленску културу. Можемо уочити већ у самим текстовима Новог завета како је однос хришћанства и јелинизма представљао најпре један дијалог хришћанске вере са хеленизмом, али и дијалог пун предрасуда и предубеђења. Најпре се усваја језик, потом философија, а онда и уметност, као и други видови културе. Али питање је на који начин? Не само кроз једно стваралчко усвајање и асимилацију, него путем преображаја. Толико пута, рецимо, апостол Павле и други писци Новог завета преузимају елементе хеленске културе како би изразили хришћанску науку, јер језик представља незаменљив елемент поруке. Међутим, они притом мењају, преиначују, преображавају или како би рекли јелински Оци Цркве кенотоничу, тј. на нови начин постављају, дају нови садржај философском језику. На тај начин долазимо до првих приноса једне нове културе. То ће бити настављено у светоотачком периоду, међутим све то се неће одвијати једноставно, без проблема и тешкоћа. Сукоб је био итекако велик и суров. Када говоримо на основу онога што знамо из историје Цркве о сучељавању са јересима оно што нам не треба промаћи јесте то да су највећим делом јереси те које су покушале да дају јелински одговор на хришћанска питања вере и догмата. Православност догмата се састоји у начину на који Црква преноси догмате у различите епохе како би своју веру отеловила у конкретним културним, цивилизацијским миљеима. Током времена околности су се мењале. Црква излази из катакомби, и у тим новонасталим условима постепено почиње са уобличавањем једне нове културе. Свака хришћанска секта, чак и данас, никад не учествује ни у каквом културном, цивилизацијском деловању, због тога што жели да се сачува од једне погрешно схваћене духовности, како би рекли, жели да се сачува од прљања, скрнављења. Насупрот томе Црква, и у томе се и састоји њена разлика у односу на секте, призива народе, преноси им своју поруку, ствара обичаје, отеловљује се у свакодневном животу, у уметности, у начину на који се проводи време, на пример, путем празника, али и на мноштво других начина. Таква је била византијска култура. И на Западу је, такође, тамошња Црква створила целу једну културу. Оно што би требало да приметимо јесте чињеница да се из Византије та култура преносила на остале православне земље које су, такође, изразиле православну веру својим језиком и својом културом. Штавише, хришћанство је заправо формирало, обликовало културу у тим земљама где се пренело. Сећам се једне манифестације коју је организовао Горбачов поводом прославе хиљаду година од крштења Русије. Том је приликом истакнуто да је догађај покрш-

тавања уствари представљао улазак руског народа у културу. То се десило и са другим земљама. Данашње православље, када је реч о оној култури коју је оно отеловило у прошлости, не би требало да изводи закључак како је наш задатак да ту културу из прошлости преносимо данас. Православље, на жалост, није остварило дијалог нити дало одговор на проблем постмодерне, тј. на питање прелома који је изазвала дата култура у западноевропским земљама. Разлог томе су историјске околности. С једне стране знамо да су многе православне земље, попут наших, биле заиста дуго под турским ропством; а са друге, да су неке друге земље, попут Русије, имале своје специфичне проблеме. Тако да је православље остало привржено оним устаљеним структурама прошлости унатар властитог предања. Тако да ово о чему оно данас размишља и јесте у ствари једна фолклорна представа и отеловљење православља на фолклоран начин у савременом свету. Оно што бисмо могли да учинимо није да преносимо традиционалну културу и наслеђе прошлости, већ да покушамо да се надахнемо на изворима који су формирали, обликовали хришћанску културу, и на такав начин надахнути, као Црква и православни да ступимо у дијалог са савременим светом и покушамо да га преобразимо. Могло би се рећи да тако нешто у једном плуралистичком свету у коме је осећај за заједницу престао да постоји на рачун индивидуалног, у друштву које је пре свега потрошачко, најбољи пут би био да се крене од поновног изграђивања и постављања Цркве на новим основама, тј. поновно васпостављање ехаристијског сабрања. Нажалост, истина је да више не функционисемо као ехаристијске заједнице. Дакле, чак је у саму срж православног доживљаја продрло једно такво схватање религијског утилитаризма. И у Јерусалиму постоје велике, огромне парохије где људи једноставно једни друге не познају. Своју самоћу задржавају и пре и после Литургије. А Црква служи религијским индивидуалним потребама појединаца. Рекао бих ипак и то и понављам да уколико бисмо имали полазиште у св. Ехаристији све би могло да процвета. Међутим, требало би да учинимо извесне резове јер је свет око нас вишеслојан. Рецимо на нивоу уметности. Довољно је да само погледамо историју иконе. Управо у тој историји се огледа сусрет који се одиграо између вере и културе. Онај теолошки и есхатолошки елеменат за који кажемо да је присутан и кога садржи православна икона успева да нађе свој израз управо због тога што се у обзир узима конкретна култура сваког народа који ступа у додир са њој, што се на њој и одражава. Када кажем уметност подразумевам све видове уметничког изражавања унутар Цркве. Не би требало да имамо једну, да тако кажемо, употребну концепцију уметности. Дакле, не да градим храмове како бисмо задовољавали своје религијске потребе, или подражавали старијим архитектонским стиловима мислећи да је то уметност. Уметност је нешто друго. Уметност је разговор човека са Богом. Показивање или истицање лепоте творевине кроз личност, кроз стваралаштво човека. Једино је човек кадар да изрази ту лепоту материје која у црквеној уметности заправо бива лепота личности. Када су у питању књижевност, поезија, и други облици уметности није потребно да стварамо, производимо хришћанске писце, књижевнике на једном организованом плану, као што

није потребно ни да формирамо православну хришћанску партију. Реч је о томе да Црква и теологија треба да надахну људе, треба да се поново појави онај профетски (пророчки) елемент који би се дотакао тананих струна људских душа, њиховог свакодневног живота, њихове психологије, начина на који они изграђују свој друштвени живот и организују друштвену и политичку димензију живота. То је, међутим, једно кретање и пут који захтева много рада и труда и православље има огромну одговорност наспрам властитог наслеђа како да га учини приступачним и прихватљивим од стране савременог човека.

ЛОГОС: *Како видите дијалог са Црквом на Западу имајући у виду промене које су се у оквиру ње догодиле нарочито од Другог ватиканског концила?*

С. Ј: Најпре да кажемо да промене које се дешавају у свету тичу се свих и истока и запада и севера и југа; ова традиционална подела на теологију Истока и Запада делује нам сасвим конвенционално. Опет бих почео са једним историјским парадоксом који би уствари могао да осветли наш данашњи став. Православни су у оно време размирица између протестаната и римокатолика покушали да заузму властити став—морамо имати у виду да је то време било изузетно тешко и за саме православне народе, да ли због турократије, или због православних критеријума у теологији и еклисиологији. Наиме, када је требало одговорити на питања римокатолика они су користили аргументе и методологију коју су преузели из протестантске теолошке мисли. А када је требало да одговоре на питања протестаната тада су узимали аргументе из римокатоличке теологије. Тај период је и отац Георгије Флоровски окарактерисао као вавилонско ропство православне теологије. Изгледа да тај период још увек није апсолутно превазиђен. Довољно је да погледамо програме теолошких студија који се користе у свим православним земљама и да запазимо како су они верне копије теолошких програма са Запада будући да у потпуности одражавају манир својствен западној теологији. Такође, на нивоу Цркве могло би се приметити и то да се многе помесне православне Цркве, рецимо на пољу друштвеног утицаја, деловања, тј. обликовања једног друштвеног етоса, затим у погледу односа који они остварују према држави, крећу имајући на уму западне обрасце. Међутим, данашњи свет се веома отворио услед новонасталих околности које је омогућила технологија, затим економија, тако да је међусобно приближавање много лакше и брже; подигнути зидови се полако обрушавају. Пред оваквом ситуацијом, међутим, вреба опасност да се у тој мешавини свега хришћански карактер постепено изгуби и ишчезне. Пред овом опасношћу глобализације и ишчезнућа културних специфичности стоје све хришћанске традиције и потребно је да се са њом и суоче. Проблем није у томе како ће се православље суочити у дијалогу са једном веома добро организованом и структурираном црквеном заједницом на Западу или како ће на један теолошки, технички или на било који други начин решити проблеме прошлости. Не можемо то учинити путем бирократије дијалога. Поставља се питање како ће православље посведочити своју

веру и своје предање, дајући одговор на оне егзистенцијалне празнине савременог човека. Савремени човек који је рођен из процеса просветитељства, индустријске револуције, све до овог модерног стања—глобализације, јесте уствари човек који је изгубио смисао свог постојања. Осећа како му је све доступно, како све може да окуша и проба и да га опет ништа од свега тога не испуњава. То је савремени човек и тог човека ми треба да имамо на уму, а не просто неке технократе, неког другог хришћанског предања са којима би требало да дођемо до неког одговора или споразума. То подсећа на савремена стања европских држава где политичари, вође тих појединачних држава Европске заједнице расправљају, доносе одлуке не узимајући у обзир људе и сопствена друштва. Да ли православље може да има дијалог са другим хришћанским конфесијама и традицијама мимо човека, конкретног човека у конкретним заједницама и друштвима? Дакле, потребно је да ствари сагледамо са оне стране бирократије и међухришћанског дијалога.

ЛОГОС: *Да ли мислите да савремени човек, хришћанин, може да испрати овако брзе промене које се дешавају у друштву? Овде, пре свега мислимо на промене које се дешавају у области технологије. И како да на њих одговори?*

С. Ј: Мишљења сам да нас нико неће ни питати да ли желимо да у томе суделујемо, јер смо ми већ део тога, чак и невољно. Због тога постоји једна врста одстојања или чак подвојености, подељености у човеку. Посебно ми православни који нисмо остварили овај модерни развој, него смо принуђени да живимо са том чињеницом, најчешће имамо један икономични менталитет и свест о свему томе. Једним својим делом изражавамо се путем предања, нпр. један Јелин или Србин изражава се најстваралачкије кроз музику, ту пројављује себе. Међутим, човек данас да би покрио своје животне потребе, да би преживео у једном оваквом свету приморан је да се користи технологијом; полако се претвара у једну потрошачку монаду—јединицу, трајно губи свој однос и контакт са људима, са природом, средином, са ближњим. Штавише и штагоре, све то продире у унутрашње породичне структуре и у стварност његовог живота. Због тога у оним најнапреднијим друштвима, модерни човек има потребу за психологом или психотерапеутом који му није саветник само онда када он доспе до оних граничних ситуација, него му је потребан у редовним интервалима. То је уствари цена губитка друштвеног, заједничког, пуног живота. Психоанализа и психотерапија представљају неоториву чињеницу савременог друштва. Наравно људи својом свешћу, менталитетом, животом потврђују да још увек поседујемо и друге начине да се са тим питањима суочимо и да их решимо. Претпостављам да се слично, мање—више, дешава и у вашој земљи. Међутим, питање гласи у којој мери се може прихватити та врста културе. То би требало да буде један начин који не би био потрошачки. Нисам сигуран да ли постоји такав начин, једног умереног односа, који би успео да исконтролише утицај који глобализација врши на савременог човека. Но рекао бих да су Црква и теологија свакако дужне да сведоче истину, да је отеловљују у друштву у коме постоје како би чове-

ку дале, пружиале критеријуме—рецимо критеријуме отпора и критеријуме употребе. Када кажем критеријуме отпора—под тим подразумевам извесне ствари којима се морамо радикално супротставити и не упражњавати их чак ни под изговором умерености. Изјаве и мишљење које је повремено давао митрополит пергамски Јован Зизјулас у погледу уплива машина унутар људског живота, посебно у људске односе, а које сте могли у последње време да прочитате или чујете сигурно су вас изненадиле, јер он сматра да оне иду ка томе да униште, укину димензију људског тела, ероса, материје, природне средине, јер се ради о једном тоталитарном рекао бих кретању где само дух има вредност. На тај начин се може сагледати и развој вештачке интелигенције. Према томе, питање је до ког степена, у којој мери, можемо наш живот препустити у руке таквих технолога који заправо могу да доведу до укидања света и човека. Црква је са својом теологијом пружила огромну борбу како би показала реалност потпуне људске пуноће у Христу. То можемо видети у Халкидонском оросу који многима изгледа као изузетна теолошка необичност, међутим, у том оросу се крије сва истина о човеку и Богу. Ако је човек половичан или ускраћен, или на било који начин умањен, тада он није човек. Према томе са таквим проблемима и таквим консенквенцама имаћемо да се боримо у будућности.